

Ivana Vilić¹
Filozofski fakultet u Novom Sadu

UDK: 821.133.1'36:811.163.41'36
DOI: 10.19090/gff.v48i1-2.2302
Originalni naučni rad

IZRAŽAVANJE OBELEŽJA DIMENZIONALNOSTI I DIREKTIVNOSTI U FRANCUSKOM I SRPSKOM JEZIKU

Dimenzionalnost izražava geometrijske osobine lokalizatora i objekta lokalizacije i u teoriji konceptualne semantike predstavlja se kao obeležje sa četiri vrednosti – 0DIM (tačka), 1DIM (linija), 2DIM (površina) i 3DIM (zapremina), dok je direktivnost vezana za dinamičke aspekte lokalizacije u prostoru. Francuski i srpski jezik na vrlo sličan način izražavaju odnos prileganja objekta na površinu (dvodimenzionalnost) i odnos sadržavanja u unutrašnjosti lokalizatora (trodimenzionalnost). Kada je reč o punktuellnoj i jednodimenzionalnoj konceptualizaciji prostornih odnosa, vezanim za dinamičke aspekte, francuski i srpski jezik se razlikuju. Francuski jezik koristi predlog *à* da izrazi punktuellnu konceptualizaciju i put kojim će objekat biti lokalizovan, te tako implicitno izražava Putanju. Srpski jezik, međutim, akuzativom obeležava Putanju i cilj u procesu kretanja.

Ključne reči: spacijalnost; dimenzionalnost; direktivnost; predlog; mesni padeži; francuski jezik; srpski jezik.

UVOD

Semantička obeležja dimenzionalnosti i direktivnosti izražavaju načine konceptualizacije prostora i u analizi spacijalnih odnosa i lokalizacije u prostoru zauzimaju važno mesto, naročito u okviru kognitivnih pristupa proučavanju jezika (Talmy, 2000²; Jackenfoff, 1991; Landau & Jackendoff, 1993). Dimenzionalnost se odnosi na konceptualizaciju geometrijskih karakteristika i lokalizatora i objekta lokalizacije, dok je direktivnost vezana za dinamičke aspekte lokalizacije objekta u prostoru.

Za analizu ovih kategorija značajni su radovi iz oblasti spacijalnosti o kojoj je pisano mnogo i u srpskoj i u francuskoj lingvističkoj literaturi (Ivić, 1957; 1957-1958; Piper, 2001; Vandeloise, 1986; 1987; 1988; Gougenheim, 1949; 1959; Ašić,

¹ ivavilic@ff.uns.ac.rs

² U radu navodimo monografiju L. Talmija (L. Talmy) *Toward a Cognitive Semantics* (2000) u kojoj se nalazi preštampano poglavlje *How Language Structures Space* (str. 177 – 254), a koje je prvobitno štampano u monografiji H. Pick & L. Acredolo, *Spatial Orientation: Theory, Research and Application*, Springer, Boston, 1983.

2008). Izuzetno velik doprinos u srpskom jeziku dala je Milka Ivić (Ivić 1957; 1957-1958) koja je srpske mesne padeže posmatrala kao sistem, a značenja pojedinih padeža (lokativa, akuzativa, instrumentala, genitiva) definisala u odnosu na kategorije mesta toka radnje ili ograničenosti. O specijalnosti u srpskom i u drugim slovenskim jezicima pisao je Predrag Piper (Piper, 2001) ukazujući na mnogobrojne složene aspekte lokalizacije u prostoru. Detaljnu analizu predložko-padežnih konstrukcija za izražavanje prostornih odnosa u srpskom daju Piper i saradnici u *Sintaksi savremenoga srpskog jezika* (P. Piper i dr., 2005), a njihove funkcije i značenja analizirane su često iz ugla odnosa glagolske radnje i lokalizacije u prostoru, pri čemu su kategorije dinamičnosti i statičnosti, kao i direktivnosti, od suštinske važnosti.

U francuskoj lingvističkoj literaturi posvećenoj specijalnosti, geometrijske osobine prostora, odnosno njegova dimenzionalnost, vrlo često predstavljaju jedan od kriterijuma za analizu predloga kojima se specijalni odnosi u francuskom najčešće izražavaju (Gougenheim, 1949). Važno je pomenuti i Kloda Vandeloaza (Vandeloise, 1986; 1987; 1988) koji je ovoj problematici pristupio iz ugla kognitivne lingvistike i savremena lingvistička istraživanja iz ovog domena usmerio u pravcu istraživanja funkcionalnih koncepata koji često uključuju i vanlingvističke faktore, naročito vizuelnu percepciju.

DIMENZIONALNOST I DIREKTIVNOST KAO KONCEPTUALNA OBELEŽJA

U teoriji konceptualne semantike dimenzionalnost i direktivnost predstavljaju osnovna konceptualna obeležja, pored obeležja ograničenosti i interne strukture. Ova obeležja prvi je definisao američki semantičar Rej Džekendof (Jackendoff, 1991; 1996) povezujući teoriju konceptualne semantike i Marovu teoriju organizacije vizuelne informacije (Marr, 1982). U odnosu na ortogonalne osobine, entitet se može posmatrati kao jednodimenzionalan (linija), dvodimenzionalan (površina), trodimenzionalan (zapremina), a svaki ograničeni entitet može se idealizovano predstaviti kao tačka, odnosno kao objekat bez dimenzije. Tako se dimenzionalnost u teoriji konceptualne semantike (Jackendoff, 1991) predstavlja kao obeležje sa četiri vrednosti: 0DIM, 1DIM, 2DIM, 3DIM. Jednodimenzionalni entitet (linija) može imati orijentaciju ili usmerenje (kao vektor) u određenom pravcu, ali i ne mora, a obeležje direktivnosti se posmatra kao privativno, ili prisutno ili odsutno (\pm DIR).

Sama konceptualna kategorija Prostor može se razložiti na potkategorije Mesto i Putanja. Mesto kao konceptualna potkategorija ima bilo koju od četiri vrednosti obeležja dimenzionalnosti, dok je Putanja samo jednodimenzionalna

(1DIM). Sa druge strane, Mesto nema obeležje direktivnosti (-DIR), dok je Putanja usmerena (+DIR). Drugim rečima, potkategorija Mesto definiše se kao neusmereni Prostor, a Putanja kao jednodimenzionalni usmereni Prostor (Jackendoff, 1991: 29-31).

Koristeći obeležja dimenzionalnosti i direktivnosti, Džekendof pravi paralelu sa konceptualnim kategorijama Stanje i Događaj, kategorijama koje nisu direktno vezane za prostorne odnose, ali jesu za obeležja stativnosti i dinamičnosti. Stanje, poput potkategorije Mesto nema obeležje direktivnosti, dok Događaj ima inherentnu vremensku strukturu koja teče u određenom pravcu, te se definiše kao Situacija sa obeležjem direktivnosti (Jackendoff, 1991: 31). U ovakvom pristupu jasno se uočava uloga stativnosti i dinamičnosti u odnosu na prostorne odnose. Putanja kao jednodimenzionalni Prostor sa obeležjem usmerenosti podrazumeva i prisutnost obeležja dinamičnosti, dok se obeležje statičnosti najčešće vezuje za potkategoriju Mesto. Ova semantička distinkcija naročito je važna za srpski jezik gde se prostorni odnosi i načini njihovog izražavanja na formalno-jezičkom planu kroz predložko-padežne konstrukcije najčešće posmatraju i analiziraju upravo u odnosu na kriterijume dinamičkog i statičkog aspekta (Piper i dr., 2005: 725)³.

Navedeno objašnjenje konceptualizacije prostora i elemenata vezanih za njega koje daje Džekendof u velikoj meri odgovara definisanju regiona u teoriji Leonarda Talmija (Talmy, 2000). Oslanjajući se na Geštalt teoriju u analizi izražavanja prostornih odnosa jezikom, Talmi ukazuje na složene kognitivne i perceptivne mehanizme u procesu lokalizacije objekata u prostoru koji podrazumevaju delineaciju prostora u podsisteme. Jedan od podsistema podrazumeva da se percipira okvir koji sadrži i lokalizuje, pri čemu se razlikuju, s jedne strane, region i lokacija, vezani za statičke odnose, a sa druge strane, putanja i smeštanje u prostor koji uključuju dinamičke odnose. Drugi podsistem podrazumeva objekte koje sadrži prvi podsistem. Objekat može biti pojedinačni entitet, tj. entitet koji ima svoje granice ili može biti skup objekata ili masa koji nemaju granicu kao inherentno obeležje (Talmy, 2000: 180). I u Talmijevom objašnjenju, kao i u Marovoj teoriji (Marr, 1982) uočava se granica kao suštinski element u percepciji objekta, ali i uloga obeležja statičnog i dinamičnog u lokalizaciji objekata u prostoru.

O važnosti regiona u percepciji prostornih odnosa govore i Barbara Landau i Rej Džekendof (Landau & Jackendoff, 1993) u radu posvećenom odnosu između

³ U literaturi se sreće termin *lokativnost* u značenju *stativnosti* (Piper i dr., 2005:725).

spacijalne kognicije i lingvističkih načina izražavanja prostornih odnosa u engleskom jeziku⁴. Ovi autori, doduše, region vezuju za udaljenost objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator, te da bi se percipirao i izrazio prostorni odnos između objekta lokalizacije i lokalizatora, potrebno je da oba elementa pripadaju istom regionu. Spacijalni predlozi u engleskom jeziku izražavaju četiri stupnja u odnosu na kriterijum razdaljine: objekat lokalizacije može biti lociran unutar regiona lokalizatora ili objekat lokalizacije može biti smešten van regiona lokalizatora, ali u kontaktu sa njim; treći stupanj podrazumeva lociranje objekta u blizini lokalizatora, dok četvrti stupanj označava udaljen objekat u odnosu na lokalizator. Iako se navedeni opis stupnjeva udaljenosti odnosi na engleski jezik, i francuski i srpski jezik izražavaju veoma slične odnose kada je u pitanju udaljenost objekta lokalizacije i lokalizatora. Pri tome, valja dodati i važnost lokalizacije objekata u odnosu na sistem osa, koji predstavlja takođe jedan od ključnih elemenata u mentalnoj predstavi o položaju objekata u prostoru, ali i lingvističkim načinima izražavanja spacijalnih odnosa u jeziku uopšte (Landau & Jackendoff, 1993).

POVRŠINA (2 DIM) I ZAPREMINA (3 DIM)

I francuski i srpski jezik izražavaju odnos sadržavanja objekta lokalizacije u unutrašnjosti lokalizatora (*dans-u*), kao i odnos u kome je objekat lokalizacije van lokalizatora, ali u kontaktu sa njim, tj. odnos prileganja objekta lokalizacije na površinu lokalizatora (*sur-na*).

U analizi francuskih predloga *dans-u* i *sur-na* Žorž Gugenhajm (Gougenheim, 1949) ukazuje na dimenzionalnost kao obeležje koje ovi predlozi izražavaju. On definiše predlog *dans-u* kao predlog trodimenzionalnog prostora, shvaćenog kao prostora koji podrazumeva svaki odnos unutrašnjosti, sadržavanja, ispunjavanja: *dans la commode-u komodi*, *dans la cour-u dvorištu*. U konceptualizaciji prostora kao trodimenzionalnog važnu ulogu ima granica i uz entitete koji podrazumevaju ograničen prostor koristi se predlog *dans-u*: *dans un pré-na livadi*, *dans un pays-u zemlji*, *dans une propriété-na imanju*. Prostor ne mora biti u potpunosti ograničen, kao u sintagmama *dans la poche-u džepu*, *dans les yeux-u očima*, a kao trodimenzionalni doživljava se i prostor koji reflektuje odraz ili svetlost: *dans le miroir-u ogledalu*, *dans l'eau-u vodi*, *dans le ciel-na nebu*. Granicu

⁴ B. Landau i R. Džekendof (Landau & Jackendoff 1993) svoju analizu baziraju na engleskom jeziku, no mnogi principi koji se tiču mentalnih predstava vezanih za spacijalnu orijentaciju imaju univerzalni karakter.

mogu da čine kuće, drveće ili trava, kao u sintagmama *dans la rue-na/u ulici*, *dans la forêt-u šumi*, *dans l'herbe-na/u travi*. Primeri (1)-(3a) ilustruju neke upotrebe francuskog predloga *dans-u*:

- (1) Je suis si bien dans mon moulin! (AD/LM)
- (1a) Tako mi je lijepo u mome mlinu! (AD/PM)
- (2) ... qui porte le petit Jésus dans ses bras... (AD/LM)
- (2a) ... koja nosi malog Isusa u naručju... (AD/PM)
- (3) Oh! que j'en ai passé dans mon île de ces belles heures... (AD/LM)
- (3a) O! koliko sam takvih časova ... proveo na tome ostrvu! (AD/PM)

U primeru (1)-(1a) predlog *dans-u* izražava odnos unutrašnjosti i sadržavanja, primer (2)-(2a) ilustruje situaciju kada prostor nije u potpunosti ograničen, dok u primeru (3)-(3a) predlog *dans-u* označava ograničen prostor koji se u francuskom konceptualizuje kao trodimenzionalan (*dans mon île*), a koji se u srpskom doživljava kao dvodimenzionalan (*na tome ostrvu*).

Predlog *sur-na* izražava dvodimenzionalan prostor koji podrazumeva prijanjanje u svakom smislu: *sur la commode-na komodi*, *sur le sable-na pesku*, *sur le banc-na klupi*. Površina ne mora biti horizontalna, kao u sintagmi *sur le mur-na zidu*, ali se ovaj predlog najčešće javlja uz entitete koji podrazumevaju horizontalnu površinu: *sur la terrasse-na terasi*, *sur la grève-na žalu*, kao u primerima (4) – (6a):

- (4) ... maître Cornille, assis sur un sac de plâtre ... (AD/LM)
- (4a) ... čiča Kornij sjeđaše na jednoj vreći napunjenoj malterom ... (AD/PM)
- (5) ... c'est la dernière maison à main gauche, sur la route de Saint-Rémy ... (AD/LM)
- (5a) ... u posljednjoj kući s lijeve strane na drumu za Sen-Remi ... (AD/PM)
- (6) ... fifres et tambourins se postaient sur le pont d'Avignon ... (AD/LM)
- (6a) ... frulaši i dobošari razmjestili bi se po avinjonskom mostu ... (AD/PM)

U primerima (4)-(6) francuski predlog *sur* izražava dvodimenzionalnu površinu (*sur un sac*, *sur la route*, *sur le pont*). U srpskim prevodima primera (4a) i (5a) upotrebljen je predlog *na*, dok je u prevodu primera (6a) zbog distributivnog značenja objekta u množini upotrebljen predlog *po* koji takođe ukazuje na dvodimenzionalnu površinu.

Francuski semantičar Klod Vandeloaz (Vandeloise, 1986) kritikuje pristup u kome se francuski predlozi *sur-na* i *dans-u* posmatraju iz ugla dimenzionalnosti i insistira na njihovoj ulozi da izražavaju funkcionalne odnose, predlog *sur-na* odnos *porteur/porté-nosilac/nošeno*, a predlog *dans-u* odnos *contenant/contenu-sadržalac/sadržano*. Valja primetiti, međutim, da funkcionalni odnosi o kojima govori Vandeloaz podrazumevaju obeležje dimenzionalnosti, budući da odnos *porteur/porté-nosilac/nošeno* (*sur-na*) implicira postojanje dvodimenzionalne površine, a odnos *contenant/contenu-sadržalac/sadržano* (*dans-u*) trodimenzionalni prostor. Iako ovakav pogled nije prisutan u njegovoj analizi spacijalnih predloga u francuskom, Vandeloaz izdvaja ova dva predloga nazivajući ih konfiguracijskim (*prépositions configurationnelles*), jer upućuju na konfiguraciju lokalizatora i suprotstavlja ih predlogu *à* koji u francuskom ima, po njegovim rečima, „funkciju lokalizacije” (Vandeloise, 1987: 81).

U literaturi posvećenoj analizi prostornih odnosa u srpskom, predložko-padežne konstrukcije kojima se ovi odnosi izražavaju često se posmatraju u odnosu na semantička obeležja stativnosti, dinamičnosti i direktivnosti, dok se obeležje dimenzionalnosti u ovim analizama ne spominje. Uočava se, međutim, da se predlozi *u*, *na*, *o*, *po* koji se grupišu oko lokativa i akuzativa, analiziraju u odnosu na kategorije „površina” i „unutrašnjost”. Tako Milka Ivić definiše *u* i *na* kao osnovne predloge uz lokativ „koji odgovaraju dvema osnovnim mogućnostima bližeg određivanja mesta radnje (unutrašnjost ili površina)” (Ivić, 1957: 152), a u gramatici P. Pipera i saradnika ovi su predlozi definisani na sličan način, u odnosu na „unutrašnjost lokalizatora” (predlog *u*), odnosno „gornju” ili „bočnu površinu” (predlozi *na*, *o*, *po*) (Piper i dr., 2005: 283). M. Ivić pravi razliku između predloga *u* i *na*, kao osnovnih predloga uz lokativ koji izražavaju pojam unutrašnjosti i površine, i predloga *o* i *po*, „koji, ustvari, nose u sebi takođe pretstavu o ‚površini’, ali sa specifičnim određivanjima (*po* = prostiranje, zahvatanje gornje površine nečega; *o* = dodirivanje ili obuhvatanje u kružnom obliku spoljne površine nečega).” (Ivić, 1957: 152) Iako se geometrijske osobine prostora i njegova dimenzionalnost ne specifikuju kao kriterijum za analizu značenja predložko-padežnih konstrukcija u srpskom, površina kao dvodimenzionalni i unutrašnjost kao

⁵ Funkcija lokalizacije francuskog predloga *à* odnosi se takođe na odnos objekta lokalizacije i lokalizatora, ali u smislu orijentacije i traženja objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator (Vandeloise, 1987: 81). O francuskom predlogu *à* biće reči u delu rada posvećenom punktueltnoj konceptualizaciji (0DIM).

trodimenzionalni prostor prisutni su u značenju predložko-padežnih konstrukcija *u*, *na*, *po*, *o* + N_{Loc} i *u*, *na* + N_{Acc} , kao u primerima (7) – (8a):

(7) ... kao očajnici stoje na kamenitoj obali ... (IA/DĆ)

(7a) ... se tenaient comme des désespérés sur la berge pierreuse ... (IA/PD)

(8) ... u svaki sepet stavljan je po jedan dečak ... (IA/DĆ)

(8a) ... dans chacune d'elles on avait mis un enfant ... (IA/PD)

I u srpskom i u francuskom se, dakle, uočava paralelizam u bazičnoj konceptualizaciji prostora kao dvo- ili trodimenzionalnog (površine ili unutrašnjosti, zapremine), a u oba jezika koriste se predlozi *sur-na* (*po*, *o*) odnosno *dans-u* kao orijentiri u procesu lokalizacije.

Srpski predlozi *u* i *na* (*po*, *o*) koji izražavaju dimenzionalne karakteristike lokalizatora moraju se posmatrati i u odnosu na padeže uz koje stoje, lokativ i akuzativ.

Detaljnju analizu mesnih padeža u srpskom daje M. Ivić (Ivić, 1957; 1957-1958) i naglašava da je osnovno značenje lokativa mesto glagolske radnje, pri čemu radnja čitavim svojim tokom obuhvata dato mesto, dok akuzativ označava mesto završetka glagolske radnje. Ona ističe i da „o izboru lokativa odnosno akuzativa ne odlučuje vrsta radnje – kretanje ili mirovanje – već pretstava o njenoj realizaciji” (Ivić, 1957: 151). Drugim rečima, značenje i lokativa i akuzativa vezano je za prostor u kome se odvija lokalizacija, pri čemu akuzativ izražava dinamički aspekt lokalizacije i smeštanje objekta u prostor (kao u primeru (8)), dok lokativ označava mesto lokalizacije (primer (7)). U terminima konceptualne semantike (Jackendoff, 1991) akuzativ u srpskom izražava Putanju, a lokativ Mesto kao deo podsistema koji predstavlja okvir koji sadrži i lokalizuje objekat lokalizacije (Talmy, 2000)⁶. Sa druge strane, predlozi *u* i *na* (*po*, *o*) ukazuju na dimenzionalne karakteristike mesta na kome se vrši smeštanje ili lokalizovanje objekta (primeri (7) i (8)).

U analizi srpskih predložko-padežnih konstrukcija sa prostornim značenjem iz perspektive konceptualnih kategorija uočava se da se obeležja dinamičnosti i statičnosti, koja su najčešće prisutna u proučavanju specijalnosti u srpskom (Piper i

⁶ U izražavanju prostornih odnosa lokativ čini opoziciju sa akuzativom, dok se akuzativ suprotstavlja i instrumentalu, tako da se ova tri padeža nalaze u „opozicionoj korelaciji”, kako kaže M. Ivić (Ivić, 1957-1958: 160). I kada se suprotstavlja instrumentalu (uz predloge *nad*, *pod*, *pred*, *za*, *među*) akuzativ označava mesto završetka radnje, no tada su ova dva padeža vezana za značenje orijentacije objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator, pri čemu se orijentacija vrši u odnosu na sistem osa.

dr., 2005), ne vezuju samo za tip glagolske radnje, već za širi okvir lokalizacije u prostoru uopšte. U pojedinim segmentima postoji poklapanje, kao u značenju akuzativa, koji svakako podrazumeva obeležje dinamičnosti i kada se posmatra tip glagolske radnje i kada je u pitanju konceptualna kategorija Putanja, odnosno dinamički aspekt lokalizacije i smeštanje objekta u prostor. Što se tiče lokativa, međutim, valjalo bi praviti razliku između statičkog aspekta lokalizacije u okviru Mesta koje sadrži objekat lokalizacije i u okviru koga se odvija glagolska radnja, i obeležja stativnosti glagolske radnje, jer lokativ u srpskom može da izrazi i dinamičku radnju (vrlo često sa predlogom *po*, ali i drugim predlozima) u okviru datog mesta: *šetati se po parku, hodati po trotoaru, trčati u mestu, vežbati na strunjači*⁷, itd. Kao ilustraciju navodimo primer (9):

(9) Sada se po vas dan i još u neko doba noći smenjivao na kapiji sav taj mnogobrojni i šareni svet... (IA/DĆ)

(9a) Désormais, tout au long du jour et même une partie de la nuit, on voyait s'y succéder une foule de gens différents les uns des autres. (IA/PD)

U primeru (9) imenica *kapija* označava mesto kao okvir u kome se odvija radnja *smenjivati se*. I iako se radi o dinamičnom glagolu, na srpskom je upotrebljena imenica u lokativu da označi lokalizator – *na kapiji*.

Dalje, u pogledu načina konceptualizacije dimenzionalnosti i predstavljanja prostora kao ograničenog, između srpskog i francuskog ima dosta sličnosti, ali i razlika. Najveća razlika između ova dva jezika uočava se u sintagmama *na ostrvu, na livadi, na imanju* (fr. *dans une île, dans un pré, dans une propriété*) koje označavaju horizontalne površine čija granica se u srpskom ne doživljava kao deo dimenzionalnih karakteristika prostora. Entiteti *ulica* ili *trava* u srpskom konceptualizuju se različito u odnosu na vrstu glagolske radnje, što nije slučaj u francuskom – *igrati se na ulici/stanovati u ulici-jouer dans la rue/habiter dans une rue*, odnosno *sedeti na travi/izgubiti nešto u travi-être assis dans l'herbe/perdre quelque chose dans l'herbe*. I na kraju recimo da se nebo u srpskom doživljava kao dvodimenzionalna površina: *na nebu* (fr. *dans le ciel*).

Činjenica da francuski i srpski jezik na veoma sličan način izražavaju dvo- i trodimenzionalni prostor nije iznenađujuća. Naime, kognitivno orijentisani

⁷ M. Ivić takođe ukazuje da uz lokativ može da stoji i dinamičan glagol i navodi primere *jure se po bašti* i *trkaju se po poljani* (Ivić, 1957: 151)

semantičari ističu da je lokalizacija u prostoru složen kognitivni fenomen vezan za vizuelnu percepciju, ali i da je u izražavanju prostornih odnosa često prisutna apstrakcija i simplifikacija geometrijskih osobina i objekta lokalizacije i lokalizatora. U tom smislu, koliko god da je geometrijska struktura objekta ili lokalizatora složena u fizičkom smislu, u konceptualizaciji prostornih odnosa njihove geometrijske osobine biće svedene na jednu od bazičnih formi, površinu ili zapreminu, liniju ili tačku (Talmy, 2000; Landau & Jackendoff, 1993).

PUNKTUELNA KONCEPTUALIZACIJA (0 DIM) I PUTANJA (1 DIM)

Izražavanje dimenzionalnih karakteristika objekta lokalizacije vrlo često nije toliko precizno kao kada je u pitanju lokalizator. L. Talmy napominje da se objekat lokalizacije (koji je najčešće manji) vrlo često svodi na geometrijsku tačku, dok se dimenzionalnost lokalizatora (koji je najčešće veći⁸) preciznije izražava zbog kompleksnih kognitivnih procesa koje lokalizacija u prostoru podrazumeva (Talmy, 2000: 185; Landau & Jackendoff, 1993: 228).

Konceptualizacija prostora kao tačka ili linija, odnosno punktualna i jednodimenzionalna, važna je, međutim, za izražavanje dinamičkog aspekta lokalizacije u prostoru. Uz obeležje direktivnosti, usmereni jednodimenzionalni prostor postaje konceptualna kategorija Putanja.

Francuski jezik poseduje predlog koji na formalno-jezičkom planu izražava punktualnu konceptualizaciju lokalizatora. Radi se o predlogu *à* čije značenje se često suprotstavlja predlozima *sur-na* i *dans-u* u zavisnosti od toga kako se konceptualizuje lokalizator (*à la plage/sur la plage-na plaži; au sud/dans le sud-na jugu*). Govoreći o inherentnom značenju francuskog predloga *à* Gugenhajm (Gougenheim, 1959) kaže da ovaj predlog izražava da se mesto posmatra kao tačka u prostoru pri čemu se u obzir ne uzimaju geometrijske karakteristike prostora. Punktualni karakter predloga *à* potiče od latinskog predloga *ad* koji je imao dva osnovna značenja: značenje pravca kretanja u prostoru i značenje cilja koji je dostignut. Francuski predlog *à* takođe izražava da se lokalizator posmatra kao krajnja tačka u procesu kretanja, pri čemu se njegove konfiguracionijske karakteristike svode na tačku.

⁸ Fizička veličina lokalizatora i objekta lokalizacije ima važnu ulogu u orijentaciji u prostoru. Fizički veći, stabilan i poznat objekat najčešće predstavlja lokalizator, što olakšava nalaženje objekta lokalizacije i orijentaciju u prostoru (Talmy, 2000; Landau & Jackendoff, 1993).

I Vandeloaz (Vandeloise, 1988) na vrlo sličan način analizira upotrebu francuskog predloga *à* i ističe da ovaj predlog prvenstveno označava da lokalizator ima funkciju repera u procesu lokalizacije. To znači da lokalizator uveden predlogom *à* označava usmerenje i pravac u toku kretanja, odnosno put kojim će objekat biti lokalizovan⁹. Ovom značenju francuskog predloga *à* doprinosi i činjenica da on, osim kada se pozicija govornika poklapa sa lokalizatorom, ističe distancu između govornika i lokalizatora. I distanca utiče da se objekat percipira kao tačka, budući da u procesu definisanja cilja i putanje koja vodi do njega, konfiguracijske osobine lokalizatora postaju nevažne. Kao primer upotrebe predloga *à* Vandeloaz navodi rečenicu: “*Allo Léopold, je suis à l’arène*” (Vandeloise, 1988: 132). Iako se govornik nalazi u areni, izabraće predlog *à* da bi sagovorniku ukazao na put kako da stigne do njega. Francuski predlog *à*, dakle, učestvuje u izražavanju cilja u procesu kretanja i implicitno označava Putanju u toku kretanja. Primeri (10) – (12a) ilustruju upotrebu francuskog predloga *à*:

- (10) Une fois, s’avançant au bord d’un plateau ... (AD/LM)
- (10a) Jedanput, uspevši se na rub jedne kose ... (AD/PM)
- (11) ... j’arrivais au sommet du phare (AD/LM)
- (11a) ... dospio sam u vrh svjetionika ... (AD/PM)
- (12) Venez-vous au cimetière ? (AD/LM)
- (12a) Hoćete li da odemo do groblja? (AD/PM)

U rečenicama na francuskom (primeri (10) – (12)) iza glagola kretanja stoji predlog *à* koji označava cilj kretanja. U srpskim prevodima primera (10a) i (11a) upotrebljene su imenice u akuzativu pred kojima stoje predlozi *na* i *u*, dok u primeru (12a) stoji imenica u genitivu kojim je označena granica u kretanju.

U srpskom jeziku punktualna konceptualizacija nije izražena na formalno-jezičkom planu. Srpski jezik, međutim, akuzativom obeležava dinamički aspekt lokalizacije u prostoru i označava mesto završetka glagolske radnje, odnosno akcije kretanja (Ivić, 1957; 1957-1958). Bilo da izražava neposrednu lokalizaciju uz predloge *u*, *na*, *o* + *N_{Acc}* (*sipati vode u čašu-verser de l’eau dans le verre, staviti*

⁹ Upotrebu predloga *à* uz glagole kretanja u francuskom jeziku, K. Vandeloaz objašnjava upravo implicitnom putanjom koju ovaj predlog označava. Naime, na osnovu principa anticipacije (*le principe d’anticipation*) koji je on formulisao, statički predlozi, a među njima je i predlog *à*, uz glagole kretanja označavaju poziciju koju objekat ima nakon kretanja (Vandeloise, 1987).

knjigu na sto-poser le livre sur la table) ili posrednu lokalizaciju uz predloge *nad, pod, pred, za, među, uz* + N_{Acc} (*stići pred vrata-arriver devant la porte, staviti pod krevet-mettre au-dessous du lit*) akuzativ označava da lokalizator predstavlja cilj, krajnju tačku koja je dostignuta u procesu lokalizacije u prostoru. Pri tome je objekat lokalizacije prešao putanju, koja se može posmatrati kao fizički entitet, odnosno put u slučaju glagola kretanja, ili zamišljena putanja kada se radi o tranzitivnim glagolima. U tom smislu akuzativ u srpskom označava jednodimenzionalno koncipiran prostor, odnosno, putanju (1DIM) koja ima usmerenje. U definicijama akuzativa (Piper i dr., 2005) se i ističe da u slučaju izražavanja adlativnosti glagol ima obeležje direktivnosti, pored obeležja dinamičnosti. I ovde, međutim, kao što je naglašeno i u prethodnom delu rada, valja praviti razliku između tipa glagolske radnje i načina konceptualizacije prostora. Putanja, kao jednodimenzionalno konceptualizovan prostor može da ima obeležje direktivnosti i tada označava put kojim teče glagolska radnja i koja ima obeležje dinamičnosti.

Putanja se, međutim, može posmatrati i kao prostor koji sadrži statičke odnose. Srpski jezik ove odnose izražava predlozima *uz, niz, kroz* koji, pored toga što mogu da stoje i uz dinamične glagole (*popeti se/spustiti se niz stepenice, proći kroz tunel*), stoje i uz statične glagole i izražavaju položaj objekta lokalizacije u odnosu na mesto konceptualizovano kao jednodimenzionalna linija (*kuće se nalaze uz/niz obalu, put vodi kroz selo*). U oba slučaja jednodimenzionalni prostor izražava akuzativ, kao u primerima (13) – (14a):

(13) Pruga je išla niz Drinu... (IA/DĆ)

(13a) La voie suivait la Drina en aval (IA/PD)

(14) ... usku kamenu stazu koja ide... uz Drinu ... (IA/DĆ)

(14a) ... un étroit sentier de pierre qui ... remonte la Drina ... (IA/PD)

U primerima (13) i (14) glagol *ići* nema značenje glagola kretanja, već označava položaj objekata (pruge i staze) u odnosu na obalu reke koja se može predstaviti kao linija, tj. jednodimenzionalni prostor. U prevodima na francuski jezik (13a) i (14a) upotrebljeni su izraz *en aval*, kao i glagol *remonter* da označe položaj objekata uz jednodimenzionalno koncipiran prostor.

ZAKLJUČAK

Na osnovu prikazane analize načina izražavanja semantičkih obeležja dimenzionalnosti i direktivnosti u francuskom i u srpskom jeziku, uočava se da oba jezika na vrlo sličan način izražavaju odnos prileganja objekta lokalizacije na površinu, tj. dvodimenzionalnost (2DIM), kao i odnos sadržavanja objekta lokalizacije u unutrašnjosti lokalizatora, odnosno trodimenzionalnost (3DIM). Za izražavanje dvodimenzionalne površine francuski upotrebljava predlog *sur*, a srpski predloge *na* (*o, po*)+ N_{Loc}/N_{Acc} , dok se za trodimenzionalnu zapreminu u francuskom koristi predlog *dans*, a u srpskom konstrukcija $u+N_{Loc}/+N_{Acc}$. U pogledu načina konceptualizacije prostora kao dvo- ili trodimenzionalnog, između francuskog i srpskog postoje manje razlike, budući da u francuskom jeziku granica ima značajnu ulogu u definisanju prostora kao trodimenzionalnog, što u srpskom nije uvek slučaj (*dans une île-na ostrvu, dans une propriété-na imanju*).

Kada je reč o dinamičkim aspektima lokalizacije u prostoru koji podrazumevaju obeležje direktivnosti, kao i punktuelnu (0DIM) i jednodimenzionalnu (1DIM) konceptualizaciju prostora, između francuskog i srpskog jezika postoje značajne razlike. Francuski jezik punktuelnom konceptualizacijom kroz predlog *à* izražava značenje pravca kretanja, a lokalizator uveden ovim predlogom konceptualizuje se kao tačka dostignuta u toku kretanja. Na ovaj način francuski jezik implicitno izražava konceptualnu kategoriju Putanja koja predstavlja usmereni jednodimenzionalni prostor. Srpski jezik, međutim, na formalno-jezičkom planu izražava cilj u toku kretanja oblikom akuzativa. Akuzativ u srpskom jeziku izražava jednodimenzionalno konceptualizovan prostor, i kada je reč o dinamičkim odnosima, kada označava Putanju (*ići u pozorište*), i kada se radi o statičkim odnosima uz predloge *uz, niz, kroz* (*kuće se nalaze uz put*).

Ivana Vilić

EXPRESSION OF DIMENSIONALITY AND DIRECTIONALITY IN FRENCH AND IN SERBIAN

Summary

The paper presents the analysis how the features of dimensionality and directionality are expressed in French and in Serbian. In the theory of conceptual semantics (Jackendoff 1991) dimensionality conveys the geometrical properties of the ground and it is defined as a four value category – a point (0DIM), a line (1DIM), a surface (2DIM) and a volume (3DIM). The feature of directionality refers to dynamic aspects of spatial relations: the directed one-dimensional line becomes the Path. Although on the syntactic level French and Serbian use

different means to express spatial relations, French using prepositions, while Serbian possesses a rich spatial preposition+case system, both languages express the relation of the object to the surface (2DIM) and to the volume (3DIM) in a similar way. French uses the preposition *sur* to express the location of the object on the surface and *dans* in the volume. In Serbian too, the prepositions *na* (*o, po*)+ N_{Loc}/N_{Acc} indicate the position of an object on the surface and $u+N_{Loc}/N_{Acc}$ in the volume. On the other hand, there are considerable differences between these two languages in the expression of punctual and one-dimensional relations. In French the preposition *à* denote the punctual conceptualization conveying that the object is referred to as a goal and a landmark in the process of movement. In that way the french preposition *à* implicately denotes the Path. Serbian, however, on the formal level indicates the Path and the goal reached in movement by the accusative. In that way, French and Serbian express differently the dynamic aspects of spatial relations, French using the punctual conceptualization of the ground, while Serbian indicates the goal by one-dimensional Path expressed by the accusative.

Key words: spatial relations; dimensionality; directionality; preposition; spatial cases; French; Serbian.

LITERATURA:

- Ašić, T. (2008). *Espace, Temps, Prépositions*. Genève : Librairie Droz S. A.
- Gougenheim, G. (1949). L'espace à deux dimensions et l'espace à trois dimensions en français. *Journal de psychologie normale et pathologique*, n° 17??, 35-52.
- Gougenheim, G. (1959). Y a-t-il des prépositions vides en français? *Le Français moderne*, 27, 1-25.
- Ivić, M. (1957). Jedno poglavlje iz gramatike našeg modernog jezika – sistem mesnih padeža. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 2, 145-158.
- Ivić, M. (1957-1958). Sistem predložkih konstrukcija u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog*, vol. 22, n° 1-4, 141-161.
- Jackendoff, R. (1991). Parts and boundaries. *Cognition*, 41, 9-45.
- Jackendoff, R. (1996). The Proper Treatment of Measuring Out, Telicity, and Perhaps Even Quantification in English. *Natural Language & Linguistic Theory*. 14: 305 – 354. (<http://www.jstor.org/stable/4047853>)
- Landau, B. – Jackendoff, R. (1993). “What” and “where” in spatial language and spatial cognition. *Behavioral and brain sciences*, n° 16, 217-265.
- Marr, D. (1982). *Vision*. San Francisco : W. H. Freeman & Co.
- Piper, P. (2001). *Jezik i prostor*. Beograd : Čigoja štampa.

- Piper, P. et al. (2005). *Sintaksa savremenoga srpskog jezika*. Beograd – Novi Sad : Beograd – Novi Sad: Institut za srpski jezik SANU-Beogradska knjiga-Matica srpska.
- Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics I*. MIT Press.
- Vandeloise, C. (1986). *L'espace en français*. Paris: Éditions du Seuil.
- Vandeloise, C. (1987). La préposition à et le principe d'anticipation. *Langue Française*, 76, 77–111.
- Vandeloise, C. (1988). Les usages spatiaux statiques de la préposition à. *Cahiers de lexicologie*, 53, 119–148.

KORPUS

- AD/LM – Daudet, A. (1985). *Lettres de mon moulin*. Paris: Le Livre de Poche.
- AD/PM – Dode, A. (1974). *Pisma iz mog mlina*. Sarajevo: Veselin Masleša. (traduction: Tanja Dugonjić).
- IA/DĆ – Andrić, I. (1976). *Na Drini ćuprija*. Beograd: Prosveta.
- IA/PD – Andrić, I. (1994). *Le Pont sur la Drina*. Paris: Belfond. (traduction: Pascale Delpech).